

О. С. Капінускандидат педагогічних наук,
начальник кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми пошуку оптимальних методологічних підходів до організації військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах та формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України як інтегральної професійно важливої якості, що визначає їхні життєві та професійні перспективи як суб'єктів військово-професійної діяльності.

Здійснено узагальнення наявних у сучасному психолого-педагогічному дискурсі поглядів на потребу врахування під час вибору оптимальних підходів до дослідження проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів вимог методології як теорії наукового пізнання.

Встановлено, що провідні суб'єктні якості особистості та майбутнього офіцера зокрема формуються в процесі отримання військово-професійної освіти, розвиваються та вдосконалюються в професійній діяльності на різних етапах становлення та розвитку особистості як її суб'єкта, що зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми методологічних засад формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера.

Визначено, що специфічні особливості військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах зумовлюють об'єктивну потребу вибору декількох методичних підходів, один з яких є провідним, а також урахування низки обов'язкових вимог під час їх вибору, до яких віднесено адекватність реальним цілям професійної підготовки майбутніх офіцерів, доцільну сукупність, взаємоузгодженість та можливість взаємодоповнення.

Методологічну основу процесу формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів становить суб'єктно-діяльнісний підхід з використанням провідних ідей системного, компетентнісного та контекстного підходів, що створює передумови до забезпечення системного, ціннісного та контекстного характеру формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Узагальнення наявних у науковому дискурсі поглядів дало змогу дійти висновку, що забезпечення теоретико-методологічного підґрунтя вироблення поглядів на оптимальні шляхи формування та розвитку професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах здійснюється через системне бачення методологічних основ їх реалізації у освітньому процесі, узагальнення та розробку методологічних принципів формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Ключові слова: суб'єкт, професійна суб'єктність, методологічний підхід, майбутній офіцер, військово-професійна підготовка, вищий військовий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Досвід військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) та об'єктивна потреба підвищення ефективності виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями Збройних сил України (далі – ЗСУ) вказує на необхідність оптимального вибору методичних підходів до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ, врахування при цьому принципів об'єктивності, всебічності, комплексності та системності та низки обов'язкових вимог під час їх вибору, до яких ми відносимо адекватність реальним цілям професійної підготовки майбутніх офіцерів, доцільну сукупність, взаємоузгодженість та можливість взаємодоповнення.

З урахуванням специфічних особливостей, притаманних військово-професійній діяльності офіцера, які пов'язані з необхідністю ухвалення самостійного, виваженого та обґрунтованого рішення як в умовах повсякденної життєдіяльності військових частин, так і під час виконання бойових завдань, вимоги до особистості офіцера, що постійно зростають, зумовлюють необхідність його суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

Теоретичне осмислення проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ в

процесі професійної підготовки у ВВНЗ дає змогу дійти висновку, що зазначене питання в сучасному науковому дискурсі має різнопланову інтерпретацію, складність проблеми зумовлює її розгляд на методологічному рівні як інтеграцію суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного та системного підходів у їхній методологічній єдності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання навчання і виховання майбутніх офіцерів, формування їх суб'єктності досліджували як вітчизняні педагоги та психологи (О. Барабаншиков, І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, М. Данилов, К. Дурай-Новакова, М. Д'яченко, А. Дьомін, Л. Занков, Л. Кандибович, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, І. Лернер, О. Молл, В. Моляко, М. Нецадим, О. Романовський, С. Сисоєва, В. Ягупов та ін.), так і зарубіжні вчені (К. Арджіріс, Г. Емерсон, Ч. Бернард, М. Вебер, П. Друкер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет та ін.).

Методологічні положення суб'єктно-діяльнісного підходу досліджували К. Абульханова-Славська, Г. Балл, А. Брушлинський, Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Шадріков та ін. Питання використання системного підходу були в спектрі наукового пошуку таких дослідників, як: О. Березюк, В. Беспалько, Ю. Бех, В. Володько, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, О. Кустовська, В. Краєвський, А. Кузнецова, І. Подласий, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Н. Сура, А. Фокшек, А. Хуторської, Ю. Шабанова, Є. Шиянов та ін.

Потенціал компетентнісного підходу як альтернатива усталеним традиціям теорії і практики вищої професійної освіти є актуальним напрямом досліджень науковців, серед яких – В. Аніщенко, В. Бездухов, В. Болотов, М. Волошина, Т. Добутько, Б. Ельконін, І. Зимня, А. Маркова, А. Михайличенко, О. Овчарук, В. Серіков, А. Тубельський, В. Ягупов та ін. Концептуальні аспекти контекстного підходу та його потенціалу у підготовці фахівців досліджували Н. Бакшаєва, А. Вербицький, А. Воронін, О. Єрмакова, М. Жалдак, В. Желанова, В. Калашников, Ю. Калугін, С. Качалова, О. Ковтун, В. Кругліков, Н. Лаврент'єва, М. Левківський, С. Скворцова, О. Хомік та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування шляхів вирішення актуальної психолого-педагогічної проблеми пошуку оптимальних методологічних підходів до забезпечення належного рівня сформованості професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у процесі військово-професійної підготовки у ВВНЗ, позаяк зазначена проблема ще не має достатнього теоретичного та методологічного обґрунтування в педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи методологічною основою процесу формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів мате-

ріалістичну діалектику як філософську науку про найбільш загальні закони руху та розвитку природи, суспільства і мислення [9, с. 138], в структурі методологічного знання (за Е. Юдіним) [10] розрізнятимемо філософський (загальна концепція світогляду, навчання про роль і можливості, мету і зміст людської діяльності), загально-науковий (основні загальні положення як методологічний спосіб пізнання фактів, явищ, процесів), конкретно-науковий (методологія певної науки) та технологічний (притаманний певній науці та методам і прийомам її організації) рівні [7].

У вирішенні проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів діалектичною основою її розв'язання є обґрунтування методологічного значення законів діалектики: закону єдності і боротьби протилежностей, закону переходу кількісних змін у якісні та закону заперечення заперечення, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку між собою. Суть закону єдності і боротьби протилежностей стосовно проблеми дослідження полягає у виявленні суперечностей як передумови до змін у порядку організації та здійснення професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ щодо забезпечення формування та розвитку їхньої професійної суб'єктності.

Відповідно до закону переходу кількісних змін у якісні сформованість професійної суб'єктності майбутніх офіцерів є вищою формою регуляції їхньої військово-професійної діяльності та важливою передумовою особистісно-професійної самоактуалізації офіцерів ЗСУ, забезпечує узгодженість особистих потреб, здібностей та очікувань відповідно до умов та вимог військово-професійної діяльності у військових частинах, гармонічно поєднується з позитивною Я-концепцією офіцера, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до військово-професійної діяльності та її результатів, адекватною самооцінкою, саморефлексією та активністю в самореалізації у професії офіцера.

Закон переходу кількісних змін у якісні дає змогу продемонструвати процес формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у динаміці, визначивши при цьому як якісні, так і кількісні зміни через критерії оцінки рівнів сформованості професійної суб'єктності та їх показники. Крім того, використання положень закону переходу кількісних змін у якісні через аналіз статистичних даних дає змогу здійснити прогнозування тенденцій подальшого розвитку. Врахування наявного досвіду професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ та формування їхньої професійної суб'єктності зокрема реалізується через використання положень закону заперечення заперечення, позаяк збереження та вдосконалення в новому об'єкті позитивних здобутків попередніх ступенів його розвитку забезпечується спадко-

емністю досвіду, що з урахуванням результатів сучасних досліджень створює передумови до розробки адекватної потребам концепції та комплексної методики формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ у ВВНЗ.

Обґрунтування логіки ухвалення вибору конкретних педагогічних підходів до проблеми дослідження на загально-науковому, конкретно-науковому та технологічному рівнях потребує більш ґрунтовного з'ясування методологічного аспекту формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Визначаючи методологічною основою освітнього процесу принципи пріоритету людини як особистості, свободи вибору цінностей, реалізації можливостей саморозвитку, єдності національних і загальнолюдських інтересів, системності, взаємозв'язку теорії й практики [6, с. 21], погоджуємось із думкою П. Самойленка та А. Коржусва, які зазначають, що «методологія вивчає типи та рівні педагогічних досліджень у їхніх взаємозв'язках, співвідношення якісних і кількісних характеристик під час опису процесу навчання й виховання, професійної, спеціальної, морально-психологічної і психологічної підготовки, а також розглядає питання прогнозування шляхів розвитку педагогіки» [8].

Стосовно методології педагогіки ми розділяємо погляди авторів енциклопедії освіти [3], які розглядають її як систему знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також як систему діяльності з одержанням таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи.

У визначенні поняття «методологічний підхід» ми погоджуємось із думкою Е. Юдіна, який зазначене поняття визначає як «принципову методологічну орієнтацію дослідження, як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття чи принципи, що керують загальною стратегією дослідження» [10].

Досвід професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ вказує на об'єктивну потребу вибору не одного, а декількох методичних підходів, один з яких є провідним, а також урахування низки обов'язкових вимог під час їх вибору, до яких ми відносимо адекватність реальним цілям професійної підготовки майбутніх офіцерів, доцільну сукупність, взаємоузгодженість та можливість взаємодоповнення. Як зазначає А. Вальков, «методологічні підходи повинні бути адекватними, тобто відповідати цілям і завданням дослідження, <...> використання сукупності методологічних підходів, які відповідають одному або декільком рівням методології може забезпечити об'єктивне й цілісне бачення досліджуваного явища» [1], їх вибір, на наше переконання, повинен враховувати такі принципи: об'єктивності, всебічності, комплексності та системності.

З огляду на зазначені принципи методологічна специфіка системного підходу полягає у виявленні закономірностей і механізмів формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ та їх взаємодії, його використання передбачає з'ясування структури та характеру взаємодії її елементів, динаміку їх функціонування та розвитку, сутність та особливості професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ, дає змогу дослідити процес її формування як цілісну систему.

З методологічних позицій суб'єктно-діяльнісного підходу домінуюча роль у розкритті механізмів професійної підготовки майбутнього офіцера у ВВНЗ належить дефініції «суб'єктність», сутність якої, на думку В. Ягупова, «полягає у позитивному самосприйнятті та самовідношенні, а також самодетермінації та саморегуляції у професійній діяльності» [11] професіонала та майбутнього офіцера зокрема. Суб'єктно-діяльнісний підхід створює оптимальні умови реалізації діяльнісного характеру змісту професійної освіти у ВВНЗ, наслідком чого є перетворення курсанта з об'єкта на суб'єкт навчання, формування його як військового професіонала через прояв активності у виконанні специфічної професійно орієнтованої діяльності у системі військово-професійних відносин, забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу та самоактуалізацію майбутнього офіцера у професії.

Методологічна сутність компетентнісного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів, за якого «результати освіти визнаються значущими за межами системи освіти» [4, с. 13], визначається його орієнтацією на встановлення взаємозв'язку освітнього процесу у ВВНЗ з вимогами військово-професійної діяльності офіцера, що має своїм наслідком вдосконалення процесів управління професійною підготовкою курсантів та її організації з метою формування в майбутнього офіцера необхідного набору професійних компетенцій. Крім того, використання компетентнісного підходу створює дієві передумови вирішення проблеми пошуку оптимального співвідношення між потребою передачі знань викладачем, формуванням професійних умінь та розкриттям особистого потенціалу курсанта в ухваленні нешаблонного, нетипового варіанту вирішення проблемної ситуації, тобто реалізується «спроба внести особистісний смисл в освітній процес» [4, с. 8], крім того, саме компетентнісний підхід забезпечує майбутньому офіцеру «здатність створювати нові сенси, інформацію, об'єкти дійсності в процесі неперервного особистісного самовдосконалення» [5, с. 57].

Побудова освітнього процесу ВВНЗ з використанням потенціалу контекстного підходу створює дієві передумови наближення змісту та форм

освітньої діяльності курсантів до їх майбутньої професійної діяльності – первинної військово-професійної як військовослужбовця та майбутньої професійної як офіцера, що дає змогу ефективно здійснювати професійний розвиток майбутніх офіцерів. Крім того, стимулювання пізнавальної активності курсантів та формування ціннісного ставлення до майбутньої професії офіцера здійснюється через залучення до спільного виконання обов'язків військової служби з іншими суб'єктами освітньої діяльності ВВНЗ, усвідомлення професійної значущості знань та результатів квазіпрофесійної діяльності. Як зазначає А. Вербицький, «щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійні розумові перетворення – від знака до думки, а від неї – до дії, вчинку. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням» [2, с. 37].

Використання потенціалу контекстного підходу до формування професійної суб'єктності через трансформацію освітньої діяльності у професійну сферу сприяє підвищенню пізнавальної активності майбутніх офіцерів, формуванню їхньої професійної мотивації та ціннісного ставлення до професії офіцера, розвитку професійного мислення курсанта через визначення конкретної професійно орієнтованої мети навчання, оперативне реагування на реальні потреби військово-професійної діяльності офіцера з урахуванням вимог професії.

З огляду на зазначене найбільш ефективним методологічним підходом до формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера є суб'єктно-діяльнісний, позаяк реалізація його положень в освітньому просторі ВВНЗ дає змогу організувати ефективну суб'єкт-суб'єкту взаємодію між суб'єктами освітнього процесу – науково-педагогічними працівниками, адміністративно-командним складом та майбутніми офіцерами, за якої їхня професійна підготовка є спрямованою на формування актуальних професійно значущих особистісних якостей курсантів. Крім того, реалізація суб'єктно-діяльнісного підходу в контексті професійної підготовки майбутніх офіцерів створює передумови до формування особистості майбутнього фахівця як суб'єкта, здатного до самопізнання, рефлексії та саморефлексії, самоактуалізації в професійній сфері, визначає його здатність до самодетермінації та саморегулювання професійної активності.

Висновки і пропозиції. Методологічну основу дослідження проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів становить суб'єктно-діяльнісний підхід, поряд з тим доцільним видається використання системного, компетентнісного та контекстного підходів, провідні ідеї яких сприяють доповненню та конкретизації сутності дефініції «професійна суб'єктність майбутнього

офіцера», а методологічна єдність зазначених підходів сприяє забезпеченню системного, ціннісного та контекстного характеру формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Інтеграція провідних ідей суб'єктно-діяльнісного методологічного підходу в поєднанні із системним, компетентнісним та контекстним стали основою розробки комплексної методики формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера як цілеспрямовано організованої послідовності етапів її формування у такій послідовності: актуалізація суб'єктного потенціалу курсанта, стимулювання його суб'єктної активності, створення умов набуття суб'єктного досвіду військово-професійної діяльності, формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Подальші перспективи дослідження полягають у розробці методики формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів з використанням провідних ідей суб'єктно-діяльнісного, системного, компетентнісного та контекстного методологічних підходів.

Список використаної літератури:

1. Вальков А.В. Методологические подходы исследования развития лидерских качеств офицера внутренних войск. *Молодой ученый*. 2013. № 2. С. 338–343.
2. Вербицкий А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 31–39.
3. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.
4. Иванов Д.О., Митрофанов Г.К., Соколов О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий : учебно-методическое пособие. / под. ред. Е.Н. Обухова. Москва : АПК и ПРО, 2003. 101 с.
5. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя. *Педагогика*. 2006. № 9. С. 55–60.
6. Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: методологічні, змістові та методичні засади : монографія / за ред. проф. А.А. Сбруєвої. Суми, 2011. 432 с.
7. Козяр М.М., Коваль М.С. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2013. 327 с.
8. Самойленко П.И., Коржув А.В. Высшее профессиональное образование: содержательный и методологический аспекты. Москва, 2008. 244 с.
9. Тушева В.В. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Харків, 2014. 408 с.
10. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Москва, 1978. 391 с.
11. Ягупов В.В. Формирование и развитие профессиональной субъектности офицеров. *Известия Российской академии образования*. 2013. № 1. С. 74–83.

Kapinus O. Integration of methodological approaches to professional training of future officers of the Armed Forces of Ukraine as a method of forming their professional subjectivity

The article is devoted to theoretical analysis of the problem of finding the optimal methodological approaches to the organization of military training of future officers in military high schools and the formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine as an integral of professionally important qualities that determine their life and professional prospects as subjects of military-professional activity.

Implemented a generalization of existing in the modern psychological-pedagogical discourse of views on the existing demand into account when choosing optimal approaches to the study of problems of formation of professional subjectivity of future officers of the requirements of the methodology as a theory of scientific knowledge.

It is established that the leading subjective qualities of the personality of future officer in particular are in the process of obtaining professional military education, developing and improving in their professional activities at different stages of formation and development of personality as its subject, which makes the search of solutions to the problem of methodological bases of formation of professional subjectivity of future officer.

It is determined that the specific peculiarities of military-professional training of future officers at higher military educational establishments stipulate the objective need for the selection of multiple methodological approaches, one of which is leading, and consideration of a number of mandatory requirements at the time of their choice, which includes the adequacy of the real goals of professional training of future officers, a suitable set of consistency and the possibility of complementarity.

The methodological basis of the process of formation of professional subjectivity of future officers is subject-activity approach leading ideas of the system, competence-based and contextual approaches, which creates conditions for systematic, value and context the nature of the formation of professional subjectivity of future officers.

Generalisation in academic discourse views allowed to come to the conclusion that the provision of theoretic-methodological bases of development of views on the optimum ways of formation and development of professional subjectivity of future officers in the process of professional training in higher military educational institutions is carried out through a systemic vision of the methodological foundations of their implementation in the educational process, generalization and development of methodological principles of formation of professional subjectivity of future officers.

Key words: *subject, professional subjectivity, methodological approach, future officer, military training, military high school.*